

Olha Novyk

Berdiansk State Pedagogical University, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6039-0221>

Повсякденність палігріма в „Мандрах” Василя Григоровича-Барського

Everyday Life of a Pilgrim in the *Wanderings* by Vasyl Hryhorovych-Barskyi

Abstract

The article examines the peculiarities of the creation of everyday life in Vasyl Hryhorovych-Barskyi's work *Wanderings*. The poetics of walking has already been investigated by Petro Bilous and other scholars, but for the first time such analysis is performed in the context of the study of everyday life in works of this genre. Namely, the purpose of the study is to investigate the peculiarities of the pilgrim's everyday life in a baroque work. The methodology applied combines hermeneutic, comparative-historical, genealogical methods. The attention is paid to genre features, the plot of the story, the personality of the author and the main aspects of the construction of artistic life. The person of the author is the central axis around which the everyday life of the work is built. Genre features consist in the combination of several genres: autobiography, travelogue, travel notes, diary, elements of life and self-insert novels. The space unfolds as a journey. Also the dynamics of changes in circumstances and changes in the personality of the author can be seen. Various components of everyday life are presented: the material and spiritual world of the character, which is sketched horizontally and vertically. The reconstructed worldview of the baroque man appears in a kaleidoscope of detailed descriptions of the life-world of different cities, customs, religious denominations, beliefs, so the traveller's personality undergoes changes in this everyday journey. The influence of science and literature on the everyday life of the *Wanderings* is also noted.

Keywords: everyday life, Vasyl Hryhorovych-Barskyi, walking, pilgrim, baroque work.

Творчість Василя Григоровича-Барського є частиною корпусу текстів барокової паломницької літератури. Ходіння в літературознавстві досліджували такі вчені, як О. Пипін, М. Грушевський, І. Франко, М. Возняк, М. Прокоф'єв, В. Данилов та інші, у працях яких паломницька проза характеризується різною мірою. У сучасній медієвістиці найповніше дослідив і описав корпус текстів паломницької прози Петро Білоус. Саме він виокремив особливості паломницької прози різних періодів, схаактеризував риси барокових ходінь. Найґрунтовніше дослідження твору Василя Григоровича-Барського „Мандри” у сучасному літературознавстві безперечно належить П. Білоусу, у колі наукових зацікавлень якого перебуває паломницька література від „Ходіння” ігумена Данила до XIX ст.¹

Метою нашої розвідки про Василя Григоровича-Барського є дослідження особливостей повсякденності пілігрима в бароковому творі. Літературознавча методологія поєднала герменевтичний, порівняльно-історичний, генеалогічний методи у вивченні повсякденності художнього твору.

Спробуємо відтворити основні складові, що впливали на повсякденність Василя Григоровича-Барського, і те, як це відобразилося в художній картині написаних ним „Мандрів”.

Паломницький жанр в епоху Бароко зазнав змін, усталений план ходіння було модифіковано. Поступово такі твори набували художності в описах побаченого й пережитого, у відтворенні почуттів автора-мандрівника. Нові враження потребували переосмислення побаченого в нових художніх засобах і способах викладу. Зміни жанрових рис ходіння залежали й від художнього переосмислення повсякденності паломника.

Повсякденність є міждисциплінарним явищем, тож необхідно враховувати різні аспекти її дослідження в художніх творах. П. Бергер та Т. Лукман, як слушно зауважує І. Смаровоз²,

¹ P. Bilous, *Literaturna mediievistyka. Vybrani studii*: u 3 t., t. 3 *Ukrainska palomnytska proza: Istoriia. Poetyka. Postati*, PP „Ruta”, Zhytomyr 2012.

² I. Smarovoz, *Poetyka povsiakdennosti v ukrainskii i polskii suchasni zhinochii prozi* (Iren Rozdobudko – Manuela Gretkovska), dys. ... doktora filosofii, Kharkiv 2023, s. 27.

переосмислили теорію ідентичності як соціальний феномен. Науковці пишуть, що „повсякденне життя являє собою реальність, котра інтерпретується людьми і має для них суб’єктивну значущість в якості всього світу”³.

Науковці вважають, що „ідентичність, безсумнівно, є ключовим елементом суб’єктивної реальності, і, як будь-яка суб’єктивна реальність, вона перебуває у взаємодії із суспільством. Ідентичність формується соціальними процесами”⁴.

Аспекти повсякденності, пов’язані зі зміною в житті персонажа протягом певного часу, важливі в контексті жанру ходінь, що передбачає подорож, зміну топосів перебування персонажа. Наукове бачення моделі світу персонажа в його повсякденності ґрунтується на особливостях часопростору твору:

Повсякденне життя персонажа подають у тексті твору в динаміці протягом якогось часу. Можемо стверджувати, що й художня повсякденність є динамічною, бо змінюється, відображаючи зміни в житті персонажа. Існує вона не лише в часі, а й у просторі. Простір художньої повсякденності, змодельованої в тому чи тому тексті, є системою просторів існування всіх персонажів твору, а простір персонажа – це простір, у якому розгортається, розгорталося (спогади) або розгортатиметься (віщі сні, пророчі видіння) життя персонажа. Простір повсякденності займає фундаментальне місце в конструюванні художньої моделі світу персонажа, адже, з одного боку, у просторі відбуваються всі події, пов’язані з життєдіяльністю персонажа, а з іншого – персонаж сам упорядковує свій приватний простір, демонструючи так свої смаки, уподобання, цінності, філософію й світогляд⁵.

Отже, повсякденність кожної особистості переосмислюється через взаємодію з суспільством, ідеться про суб’єктивність повсякденності. Водночас простір перебування прочанина в ходіннях розширюється до мандрівки по Святих місцях, тобто до простору біблійного, сакрального. Рецепція повсякденності

³ P. Berger, T. Luckmann, *Spółeczne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa 2022, s. 49.

⁴ Ibid., s. 263.

⁵ I. Smarovoz, op. cit., s. 44.

„Мандрів” залежить і від повсякденності читача. Так, як сучасники Василя Григоровича-Барського сприймали поєднання біблійного і реального світів як природне явище, сучасний читач мусить знати специфіку жанру ходінь, щоб органічно сприймати повсякденність паломника.

У праці Бергера подаються міркування і про можливість осмислення повсякденності в теперішньому реальному часі (тут-і-тепер): „Ці «тут і зараз» є центром моєї орієнтації на реальність повсякденного життя. Те, що в моєму житті видається як «тут і зараз», становить *realissimum* моєї свідомості”⁶. Водночас минуле також переосмислюється як частина посякденності теперішньої: „Це означає, що я проживаю повсякденність, яка відбувалася в різних часових і просторових проміжках”⁷. Художній твір також може поєднувати минуле й сучасне в повсякденності, якщо це узгоджується із задумом автора та його творчою реалізацією. У „Мандрах” Василя Григоровича-Барського повсякденність автора, повсякденність адресата-сучасника автора, повсякденність читача ХХІ ст. доповнюється повсякденністю історичною й біблійною, що органічно переплетені.

Автор „Мандрів” Василь Григорович-Барський народився в 1701 році у Києві в сім’ї небагатого купця, тож початок життєвого шляху мандрівника пов’язаний із повсякденністю Києва початку ХVІІІ ст., яку оприявнює низка праць вчених про Київ у бароковій літературі. Це художнє конструювання повсякденності Києва є бароковим контекстом життєвого світу Василя Григоровича, надто ж якщо додати факти про його родину та вступ у 1715 році до Києво-Могилянської академії.

У передмові до „Мандрів” указано, що особливо цікавими є ті місця щоденника, в яких ідеться про автора:

Перед нами постає типовий образ людини, яка могла сформуватись у Києві, й зокрема в Київській академії на початку ХVІІІ ст. Цей портрет зачаровує нас і вражає. Найбільше враження справляє невоситимий потяг

⁶ P. Berger, T. Luckmann, op. cit., s. 36.

⁷ Ibid., s. 36–37.

Барського до знань, його невтомна допитливість. Засвоєні в Академії знання спонукали його розум до розвою, а незалежність і наполегливість, із якими він утверджує власні погляди, просто дивовижні⁸.

Сам автор „Мандрів” пише про власний потяг до науки, самоосвіту. У родині намагалися дати освіту дітям, але більше як спосіб для прожиття:

Батько мій знав лише руське письмо та церковний спів, він був чоловіком хоч і побожним, але простим, і вбачаючи в науках зайві суперечки, погорду, марнославство, славолюбність, заздрість і таке інше, гадаючи, ніби причиною всього цього є наука, а не людська сваволя, намагався всіляко перешкодити моїм намірам, але не міг, бо мати мені допомагала. Не раз і пізніше намагався він мені завадити своїми порадами, і радив мені облишити цю непотрібну науку і вдосконалюватись у церковній справі; та, бачивши в мені природну схильність і потяг до наук, він зрештою дав мені спокій⁹.

Навчання в Академії тривало вісім років, але, не закінчивши повного курсу, Василь Григорович, разом зі своїм товаришем Устином Ліницьким, влітку 1723 року вирушив „до града Львова ради совершення больших наук”¹⁰.

Від цієї відправної точки повсякденність студента академії змінюється на повсякденність пілігрима. Слово пілігрим тут ужито в ширшому значенні, ніж паломник, прочанин: тут воно має сенс і „мандрівник”, „подорожній”, а надто якщо згадати походження слова від італійського *pellegrino* – чужоземець. Отож суб’єктивна реальність автора ходіння допомагає відтворити художнє переосмислення суспільної реальності різних країн. Разом із цим, зміни життєвого світу Григоровича є пізнанням і світу, і себе. Зміни сталися навіть на формальному рівні, бо автор отримує додаток до прізвища, він стає Барським завдяки

⁸ V. Hryhorovych-Barskyi, *Mandry po Sviatykh Mistiakh Skhodu z 1723 po 1747 rik*, per. z davnoukr. P. Bilous; red. M. Moskalenko, Osnovy, Kyiv 2000, s. 7–8.

⁹ Ibid., s. 15.

¹⁰ Ibid., s. 16.

одній із пережитих ним пригод, а задум Григоровича-Барського відвідати місто Барі, щоб поклонитися мощам святого Миколая, і Рим також стає певною мірою доленосним для нього, змінює повсякденність.

На початку вересня 1747 року Григорович-Барський повернувся до Києва, його запросили на омріяну викладацьку роботу в Києво-Могилянську академію, але в жовтні 1747 року мандрівник помер. Занотована розповідь про далеку подорож адресована була читачам різного соціального статусу, зокрема й студентам академії. Як зауважує П. Білоус, у „Мандрах” реалізувалася ренесансна ідея героїчного ентузіазму.

Слушною також є думка П. Білоуса, що „Мандри” Григоровича-Барського – твір жанрово синкретичний, для якого характерні ознаки різних жанрів, що зароджувалися в українській літературі¹¹. Зокрема, автобіографії, яка в українському письменстві еволюціонувала з агіографічних схем. Автобіографічний матеріал у записках сформовано з особистих вражень, пригод та спостережень Григоровича-Барського. Риси жанру автобіографії в „Мандрах”: опис життєвого шляху, зображення власних переживань, обставин мандрівки та їх оцінка, усвідомлення завдань і кінцевої мети подорожі, складні духовні пошуки, філософські роздуми про побачене в контексті власних пригод. Повсякденність автобіографічного твору є складною системою передачі автором речового й духовного світу крізь призму власного світобачення, але розрахована на стороннього спостерігача, бо ж ходіння адресоване, насамперед, читачеві.

Екзотика чужих країн, їх укладу життя, природи, розповіді про далекі краї, – усе це могло зацікавити не тільки мандрівника, але й читача. Василь Григорович-Барський ділився враженнями, жадібно розглядав усі деталі, і, що важливо, фіксував, записував побачене. Петро Білоус, характеризуючи розповідь про „Мандри” як роман-подорож, здійснив спробу структурувати

¹¹ P. Bilous, *Mandrivka do tsilushchykh dzherel* [v:] V. Hryhorovych-Barskyi, op. cit., s. 735.

записи палігріма про Італію¹². Учений виокремлює кілька складових відтворення автором вражень про країну в нотатках подорожнього: пейзажі, описи міст, умови подорожі, чудеса, міські звичаї, конфірмація в Римі. Усі ці складові є такими, що їх можна співвіднести з елементами художньої повсякденності ходіння, причому різною мірою вони виявляються при описі не тільки Італії, але й інших країн, через які пролягає шлях Василя Григоровича-Барського. Описи зустрічей із різними людьми на життєвому/прочанському шляху автора „Мандрів” також є складовими повсякдення, додають вражень для переосмислення людської природи, розкриття життєвої філософії автора, змін у його світогляді.

Повсякденність у „Мандрах” – складна система, частиною якої є й буденність, зокрема, тілесна складова буденності. Фізичний стан головного героя стає рушієм до зміни повсякденності на початку твору, коли свою втечу від усталеного штибу життя, від родини, герой-автор пояснює потребою лікування рани на нозі як однієї з причин подорожі. Водночас такі події мали би стати перешкодою для мандрів, отже, свій шлях Василь Григорович обирає свідомо, долає перешкоди, випробування фізичного болю.

Смерть подорожнього невдовзі після повернення з мандрів теж була частиною реальної повсякденності: поєднання втрати фізичного життя і втрати омріяної можливості поділитися набутими знаннями під час викладання і шляхом публікації „Мандрів”. Повсякденність художнього твору залишає смерть поза контекстом, читач сприймає наживо захоплюючу мандрівку й повсякденність автора.

Початок подорожі юнаків у липні 1723 року в буденності хлопців збігається з церковним календарем: „Ми вирушили з Києва в липні 1723 року, в день святого пророка Іллі; я мав

¹² P. Bilous, *Italiiski obrazky u podorozhnikh zapyskakh Vasylia Hryhorovycha-Baraskoho* [v:] „Studia polsko-ukraińskie”, red. W. Sobol, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2017, nr 4, s. 95–100.

тоді близько двадцяти двох років”¹³. У дорогу наратор вирушає з Юстином Ленницьким: саме поїздка цього товариша по навчанню до Львова стала вирішальним поштовхом до мандрів, а не тільки прагнення вирушити на лікування.

Першими пунктами, які відвідали подорожні, були Остріг і Почаїв. Важливими в цих містах були, насамперед, місця, що співвідносилися з духовним шляхом мандрівника, де були святині, наприклад такі, як Почаївський монастир:

...Уніатський монастир Успіння Пресвятої Богородиці, і тут щороку відбувається свято, на яке сходиться багато люду, й буває ярмарок, на якому трапилося й мені побувати. Там у церкві ми бачили відбиток на камені стопи Богородиці, а також цілі моці святого Заліза; але справжні вони чи ні, того я не довідався, бо в той час іще тим не цікавився¹⁴.

Герої потрапляють в єзуїтську львівську академію, і їхнє повсякдення стає частиною повсякденності академії. Водночас саме це місце стає простором переслідування молодих людей за православну віру і за їхню спробу прикинутися католиками. Їх викрили через донос та привселюдно вигнали, про що розповідає сам автор:

Ось коротко її зміст: оскільки Юстин і Василь на прізвище Барські, як стало відомо, походять з київських країв і є супротивниками католицької римської церкви, за статутами і правилами нашої єзуїтської львівської академії вони не можуть у ній перебувати і привселюдно вигнані. Прочитавши це, ми поспішили в свою оселю, і перемінили сором на відвагу, а смуток на радість, і зрозуміли, що причина нашого вигнання не тільки не ганебна, а й робить нам честь. Яка ж це ганьба перед Богом, коли в цьому місті було привселюдно славлено нас, бо ми православні християни, сини східної соборної й апостольської церкви, й супротивники неправославних і еретиків, тобто давніх і новітніх облудників та синів західної римської церкви? Хіба ж принизливим є вигнання, на яке прирікають через обмову, хитрість і людську ненависть?¹⁵

¹³ V. Hryhorovych-Barskyi, op. cit., s. 16.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., s. 17.

Розповідь про перебування у Львові викладена в дусі міркувань православного християнина і демонструє реалії міжконфесійного розбрату, серед яких опинилися юнаки.

Такі пригоди автора зазвичай закінчувалися щасливо не тільки завдяки вмінню кмітливого автора-героя пристосуватися до ситуації, терпляче й з християнською філософією богопокладання долати труднощі, але й завдяки численним епізодичним персонажам, які трапляються на шляху подорожнього. Що характерно, у цих зустрічах він завжди прагне вбачати хороше. Навіть коли в сонних мандрівників крадуть капелюхи, а натомисть залишають старі, паломник вдячний, адже вважає, що милосердя все ж було:

Зоставшись сам, я загубив дорогу і з втоми приліг при дорозі, нікого не остерегаючись: чув я, що в угорській землі не зустрінеш розбійників або інших злочинців. Коли ж міцно заснув я од вина і втоми, проходив повз мене злий чоловік і зняв у мене з голови нового мого капелюха, що його я носив, а мені поклав старого й подертого. До цього призвела моя легковажність, адже заснув я сам-один при дорозі та похвалив я й розважливисть злодія, що не залишив мене зовсім без капелюха; не дуже я тим і журився, сподіваючись більшу милостиню діставати у старому капелюсі¹⁶.

Із теплотою автор розповідає про тих, хто надав хоча б незначну допомогу, пораду чи сказав добре слово під час подорожі чужими країнами. У ходінні є спроби характеристики психологічного стану персонажів, описано думки, переживання. Як слушно зазначає П. Білоус:

Зображення мандрівки пронизане мотивом подолання перешкод, несприятливих обставин – не тільки природних (далека дорога, кліматичні умови, вимушений аскетичний побут), а й штучних (напади розбійників, неприязне інорелігійне середовище). Психологічний підтекст подорожі досить рельєфно постає у відтворенні складних і суперечливих почуттів і вражень мандрівника, різкі дисонанси й антитези вплітаються в оповідну

¹⁶ Ibid., s. 24.

канву, породжують емпатичний стиль, що передає внутрішню напругу людини, яка незатишно почуває себе у ворожому їй світі¹⁷.

Таким чином формується авторський стиль письменника, детальні описи будівель, пейзажі поєднуються з розповідями про те, як почувається оповідач в тій чи іншій ситуації.

Зовнішність паломника в характерному для таких подорожніх вбранні ми також уявляємо з опису, поданого в „Мандрах”. Ігумен руського монастиря Пахомій Гучинський, якого Василь Барський згадує з вдячністю, допомагає чоловікам поміняти одяг на той, що придатний для далеких мандрів:

А вбрання прочанське таке: чорна одіж із полотна або сукна, без окремих піл, але зшита суцільно, на зразок дяківського стихаря, лише з вузькими рукавами, таку одіж носять поверх свого звичайного вбрання, яке нею прикривається, на грудях поверх одіж чіпляють хреста; ремінний пояс, при боці – тиквиця, щоб носити воду в пустельних краях; на плечах – мішечок із потрібними речами; зверху – коротка накидка, що може лише прикрити плечі від дощу; мішечок зшитий із провощеного полотна, схожого на чорну шкіру, на ногах – міцно прив'язані сандалі; чорний капелюх із широкими полями; в руці – грубий посох, що висотою сягає до голови, дуже гарно різьблений і вкритий чернью. Вбралися й ми в цей одяг, а священик зі своїм послушником мало чим відрізнялися від нас...¹⁸

Така загальна картинка прочанина в стандартному одязі стала частиною повсякденності паломника. Хоча зовні він був чоловік показний, про що збереглися записи в документі, виданому в 1737 році на острові Кіпрі Василеві Григоровичу-Барському (опис вміщено в післямові Петра Білоуса до сучасного видання „Мандрів”: „Василій Григорович чернець зросту високого, обличчям смуглявий, очі світло-карі, брови густі, чорні, зрослися разом”¹⁹. Порівняймо з описом його вроди, який залишив для нас брат Василя, Іван Григорович: „Зросту високого, волосся на

¹⁷ Ibid., s. 744.

¹⁸ Ibid., s. 21.

¹⁹ Ibid., s. 738.

голові й бороді чорне, без усякої сивини, обличчям смуглявий, тілом дорідний, брови чорні, високі, великі й майже разом зійшлися, очі гострі, карі, ніс короткий; як одягом так і вимовою та статурою схожий був на грека”. Указано тут і те, що Василь Григорович-Барський був „вдачі веселої та жартівливої, цікавиться всякими науками й мистецтвами, а найбільше малюванням”²⁰.

Характеристика людини, якій складно було загубитися в натовпі, і яка, вочевидь, могла сама змінювати повсякдення. Для повсякденності Василя Барського звичним було знання кількох мов, багато де в тексті автор подає уривки текстів, написи, наприклад, латиною, а далі пише власний переклад.

Повсякденність подорожі містить і небезпечні моменти, які надають гостроти сюжету „Мандрів”. Такі напружені ситуації описано автором детально і без зайвого пафосу, навіть буденно. Одним із епізодів ризикованої мандрівки є перехід паломників через Бескиди, що їх Григорович-Барський згадує як „велику й страхотливу гору, порослу густими лісами”. Перешкоди паломник долає зі сподіванням на Божу поміч:

Тому, покликавши Бога на поміч, ми швидко пішли зі згаданим вище священником і зійшли на вершину гори, де польський кордон закінчується, а угорський починається. Тут ми недовго відпочивали і бачили хмари, які так низько ходять, що й голів наших торкалися. Там же, неподалік бачили ми найвищу гору, вкриту великим снігом, що його влітку, здавалося б, не мало бути, але тому, що ця гора дуже висока, на ній завжди холодно. Багато хто нам розповідав, що там в ущелинах залягають багатолітні сніги: старий сніг лежить до нового, а той до другого, другий до третього – і так до кінця зійти не можуть. Ми ж, побачивши таке розмаїття стихій і з Божої ласки це описавши, рушили звідти вниз другим боком гори Бескиду і щасливо зійшли на угорську землю. Дякувати Богові, не допустив він тоді ніякого зла від розбійників²¹.

Опис екзотичних місць дивує читача не тільки незвичними пейзажами та небезпеками, але і враженнями автора, його

²⁰ Ibid., s. 737.

²¹ Ibid., s. 22.

мужністю в подоланні труднощів на шляху по вертикалі – до духовного очищення.

Подорожній докладно описує власні враження від нових місць, інколи ці описи дуже детальні. Так, пишучи про Кошице (Угорщина), в якому Василь Григорович-Барський з товаришами були 11–12 травня 1724 року, він дає картину міста, починаючи з зовнішніх стін, ровів із водою, що захищали місто. Розповідає, як удалося перебути той час. На прожиття мандрівники просили милостиню, ходили містом, а враження від побаченого автор записав, виклавши по пунктах, чим саме приваблює місто:

Будинки всі кам'яні, одні вищі від інших, гарні, білі й чисті, багато з них із залізними ґратами на вікнах, деякі ж із залізними дверима, зовні пофарбованими. 2. Вода посеред міста тече нешироким кам'яним руслом, біжить швидко і змиває всілякий бруд зі смітників і сморідних місць від кожного дому. 3. Кожен дім і кожне подвір'я має свій колодязь, мурований з каменю і всяк зі свого черпає, скільки хоче, і ні в кого не просить води. 4. Костелів і кляшторів тут хоч і небагато, однак і зовні, і всередині вони мають гарний вигляд, вежі або дзвіниці, що при кожному храмі стоять, також чудові, особливо ж Фарський собор, який у русів називався б головною або соборною церквою. Собор цей своєю красою та багатством перевершує всі інші, бо вельми майстерно споруджений із самого обтесаного каменю, як і вежа або дзвіниця. 5. Вулиці чисті, й грязюки на них зовсім немає, бо каменем вимощено їх навмисне косо, щоб дощ їх змивав і вода з них стікала у вже згаданий каменем вимощений потік, що біжить через місто. 6. Вінець і найперша з усіх красот міста – кам'яна колона, споруджена року 1724-го вельми майстерно; вона тригранна, стоїть посеред міста, на ній – ангели, що сидять по хмарах по краях граней, зображені від низу до самого верху²².

Мандрівник звертає увагу на архітектуру міста, матеріал побудови будинків, храми й дзвіниці, чисті вулиці, багато колодязів. Такі деталі повсякденності, що їх заважає прочанин, відтворюють і його власні турботи, наприклад, захоплення тим, що в місті багато води, тож подорожні могли вдосталь пити.

²² Ibid., s. 23.

Опис побаченого розкриває картину барокової повсякденності, де сполучаються розкіш і смерть, величні архітектурні споруди, війна за віросповідання:

На верху цієї колони з того ж каменю гарно й майстерно вирізьблена Пресвята Діва Богородиця, дванадцять золотих зірок у неї навколо голови, вона стоїть зі смиренным і зворушеним обличчям. Нижче від ангелів прибито мідну плиту, на якій латиною написано такі слова, тут трохи скорочені: „Beatissima Virgo Maria, tuo honori hoc nostrum consecramus opus, conserva nos famulos tuos a peste, labe, bello etc”. Тобто: „Преблаженна Діво Маріє, тобі на честь присвячуємо цей витвір, оберегай нас, рабів твоїх, від згуби, шкоди війни” та інше. Нижче від тієї плити з одного боку монумента в камені вибито напис: „Ave Dei Patris Filia”, тобто: „Радуйся, Бога-Отця Дочко”, з другого: „Ave Dei Filii Mater”, тобто: „Радуйся, Бога-Сина Мати”, на третій грані: „Ave Dei Spiritus Sancti Sponsa”, тобто: „Радуйся, Бога-Духа Наречена”. Внизу ж навколо цієї колони зроблено кам’яні сходи, а на них стоять римські святі, також вирізьблені з каменю. А при самій землі навколо основи зроблено хори або ганки з перилами, також різьблені з каменю, на них всюди стоять ліхтарні, що їх запалюють о першій годині ночі²³.

Такий опис оприявнює і місце Божої Матері в християнській культурі католицизму, і захоплення подорожнього архітектурними ансамблями. Духовна повсякденність мандрівника наповнена не тільки спогляданням мистецтва пластичного, але й слуханням пісень: „Там же деякі студенти з колегії або учні, навчені співу, вранці при сході сонця і ввечері при заході співають чудових пісень, спеціально складених, що їх я і слухав із великою втіхою”²⁴. Такі ідилічні картини зображення міста поєднано з натуралістичним відтворенням повсякденності світу життя і смерті містян XVIII ст.:

Звідти ми вирушили в середу пополудні, вийшли іншими міськими воротами, і я бачив і тут пильну сторожу, як і в попередніх. Ідучи навколо міста, щоб вийти на свою дорогу, побачили ми сліди жорстоких страт

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

злочинців, багато рук, ніг і голів людських, що на шибеницях, на палях і на гаках залізних висіли, і давніх, і нових, і від смороду та від жаху сердечного ледве змогли ми проминути це місце²⁵.

Василь Григорович-Барський змальовує дійсність, що поєднує різні віросповідання зі складними взаєминами між їх представниками. Сам подорожній час від часу набуває вигляду представників різних національностей для того, щоб мати можливість продовжити шлях до мети. Тому коли він потрапляє в місце, де різні конфесії мирно співіснують, то намагається деталізувати опис:

Наступного дня, в четвер, на Вознесіння Господа нашого, Ісуса Христа, були ми в костелі на римській службі, бо наша церква була далеко. Згодом ми побували у плебана, тобто в латинського парафіяльного священника, і, прийнявши від нього невелику милостиню, пройшли дві милі через Нагідів, де живуть лише кальвіністи, а всім керує тут латинянин із Кошице; невдовзі дісталися ми до села, що зветься Гомрод, в якому живуть і кальвіністи, і католики. Тут ми заночували у одного доброго чоловіка, що сповідує руську віру. Але хай буде відомо, що по всій угорській землі хоч і живуть люди різних вір, але всі вони гостинні. Наступного дня, в п'ятницю пройшли ми дві довгі милі до містечка Сиксо, де живуть лише кальвіністи, і лише двоє-троє дотримуються римського віросповідання. Тут побували ми в кальвіністському колегіумі, у директора, який прийняв нас гостинно і щедро почастував вином. Звідси ми пройшли одну милю до села, що зветься Арновець, у якому мешкають люди різних вір. Там ночували ми в господі одного русина, доброї людини. Наступного дня, в суботу пройшли ми одну милю й дісталися до містечка Мишкольця, де також живуть люди різного віросповідання: це християни, і здебільшого – кальвіністи, які й колегіум свій тут мають²⁶.

Поміж розповідей про різні конфесії описана так звана „арацька віра”:

Упізнати тих, кого називають араками, можна за грецькою мовою, бо вони грецького віросповідання і мають свою окрему церкву, в яку

²⁵ Ibid., s. 24.

²⁶ Ibid.

не впускають чужинців, для чого й охоронець завжди стоїть при дверях; він і мене пускав, коли я не раз намагався туди ввійти. Я дуже дивувався, що у них така тверда віра: не лише католикам, а й грекам та русинам, які приходять із незнаних країв, вони забороняють вхід. Це місто обведене навколо муром, гарне всередині, але не таке, як Кошиці, і тут мало кам'яних будинків, а все дерев'яні. Є тут і турецькі вежі, дуже витончено муровані, з яких невірні скликали людей на свою молитву, коли володіли цим містом. Є тут також і латинські школи, де навчають лише риторики, і єпископ папи римського має тут свій престол. До нього ми ходили й просили в нього патенти, і він не лише не відмовив, а й звелів негайно їх написати²⁷.

Такі свідчення можуть зацікавити не лише філологів, але й істориків та культурологів щодо міжконфесійних взаємин у повсякденності того часу, тому повсякденність як міждисциплінарне дослідження є перспективним для жанру ходінь.

Будучи в італійському портовому місті, в очікуванні можливості потрапити на корабель, мандрівник записує все побачене ним в італійських землях:

Бачив великі виноградні лози, грубі, високо й широко розбуялі, посаджені біля інших великих лісових дерев. Отож лози ростуть і пнуться від одного дерева до другого, а далі чіпляються до третього, і так постають, наче якісь ліси, щедро рясніючи гронами. 2. Жита й пшениці тут дуже мало, а іншого зерна зовсім не сіють, тільки багато турецької пшениці, яку прості люди в інших краях зовуть княхами. Цю пшеницю використовують багато для чого: мелють на борошно, одні варять кашу і печуть хліб з неї самої, інші для цього наполовину домішують борошно з іншого зерна. На городах, крім капусти, тут нічого не вирощують. Не знайдеш тут хліба з квашеного тіста, а все солодкий, як мед: нам його давали як милостину, та наїстися ним неможливо, хоч би скільки з'їв. 3. Сонце тут дуже пече і тяжко йти подорожнім, бо спека рано починається і стоїть довго. Тому зерно двічі сіють у землю протягом одного літа і двічі збирають врожай. 4. Бачив я такі дерева: італійські сосни, ялівець і смоківниці з плодами. Смокви так само ростуть, як і волоські горіхи, а листя – як у винограду чи в рай-дерева, тільки грубше й жорсткіше. 5. Покровителі Венеції – євангеліст Марко, його зображення карбують на монетах і скрізь. Крім

²⁷ Ibid., s. 25.

того, на царських грамотах і указах, на пристанях і міських брамах замість нього зображується крилатий лев, який у пазурах тримає книгу, а в ній можна прочитати напис: „Pax tibi Marce Evangelista meus” – „Мир тобі, Марку, євангелісте мій”. 6. Тут неможливо відрізнити дівчину від заміжньої жінки: обидві однаково ходять, не покриваючи голови, навіть маючи сивину. Та повернуся назад. Коли настав вечір у той день, тобто в четвер, ми запитали моряків, скільки вони хочуть за те, щоб перевезти нас до Венеції. Вони ж відповіли, що три літри з кожного (літра – це чотири шаги чи шістьчки). Ми ж хоч як благали, щоб з нас менше взяли, та нічого не домоглися²⁸.

Підсумовуючи розглянуті аспекти повсякденності „Мандрів” Василя Григоровича-Барського, можемо виокремити такі ключові моменти. Постать Василя Григоровича як автора і як персонажа у творі найперше це: паломник (пілігрим, мандрівник). Людина освічена, розумна й кмітлива, тож повсякденність наповнена як спілкуванням з сучасниками, так і впливом книг. Жанр „Мандрів” синкретичний, поєднує ходіння, автобіографію, щоденник, травелог, вставні елементи різноманітних нарацій та белетристики. Початок вісімнадцятого століття ознаменувався різними подіями в історії України, багато з видатних осіб опинилися за кордоном. Згадаймо, наприклад, Пилипа Орлика, який залишив нащадкам „Щоденник”, що відтворює повсякденність цієї епохи. Твір Орлика детально розглянутий у працях Валентини Соболю, проте перспективним буде порівняння повсякденності в „Мандрах” Василя Григоровича-Барського та в „Діаріуші” Пилипа Орлика та інших щоденниках і ходіннях початку вісімнадцятого століття²⁹.

Повсякденність художнього світу „Мандрів” видається складною структурою. Виокремимо низку складових життєвого світу

²⁸ Ibid., s. 37.

²⁹ W. Sobol, *Pylyp Orlyk sam pro sebe* [v:] „Studia polsko-ukraińskie”, red. W. Sobol, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, nr 8, s. 85–99; *Filip Orlik (1672–1742) i jego „Diariusz”*, opracowanie, odczytanie z rękopisu, wstęp, komentarze Walentyna Sobol, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.

палігріма: буденність (речовий світ мандрів); шлях до духовної рівноваги / до фізичного зцілення / до омріяної діяльності; утвердження віри; жадаба мандрів / прагнення до нових знань; поєднання минулого реального й минулого книжного в повсякденні теперішнього; шлях по горизонталі і по вертикалі; час і простір сакральний і профанний; оригінальний спосіб відтворення побаченого в художньому стилі із додаванням ілюстрацій.

References

- Berger P., Luckmann T., *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2022.
- Bilous P., *Literaturna mediievistyka. Vybrani studii: u 3-kh tomakh*, t. 3 *Ukrainska palomnytska proza: Istoriia. Poetyka. Postati*, PP „Ruta”, Zhytomyr 2012.
- Bilous P., *Mandrivka do tsilushchyykh dzherel* [v:] Hryhorovych-Barskyi V., *Mandry po Sviatykh Mistsiyakh Skhodu z 1723 po 1747 rik*, per. z davnoukr. P. Bilous; red. M. Moskalenko, Osnovy, Kyiv 2000, s. 733–747.
- Bilous P., *Italiiski obrazky u podorozhnykh zapyskakh Vasylii Hryhorovycha-Barskoho* [v:] „Studia polsko-ukraińskie”, red. W. Sobol, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2017, nr 4, s. 95–100.
- Filip Orlik (1672–1742) i jego „Diariusz”, opracowanie, odczytanie z rękopisu, wstęp, komentarze Walentyna Sobol, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.
- Hryhorovych-Barskyi V., *Mandry po Sviatykh Mistsiyakh Skhodu z 1723 po 1747 rik*, per. z davnoukr. P. Bilous; red. M. Moskalenko, Osnovy, Kyiv 2000.
- Smarovoz I., *Poetyka povsiakdennosti v ukrainskii i polskii suchasnii zhynochii prozi (Iren Rozdobudko – Manuela Gretkovska)*, dys. ... doktora filosofii, Kharkiv 2023.
- Sobol W., *Pylpy Orlyk sam pro sebe* [v:] „Studia polsko-ukraińskie”, red. W. Sobol, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, nr 8, s. 85–99.